

2

Podatek od niektórych instytucji finansowych – geneza, założenia a skutki fiskalne i gospodarcze

<https://doi.org/10.18559/978-83-8211-229-0/2>

 Aneta Chodakowska

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
aneta.chodakowska@ue.poznan.pl

Tax on certain financial institutions—origin, assumptions and fiscal and economic effects

Abstract

Purpose: The main aim of the paper is to present the legal basis for the tax on certain financial institutions in Poland, as well as its fiscal and economic consequences. It also identifies and compares the reasons for taxing the financial sector in Poland with those in other countries.

Methodology: The paper contains critical analysis of the literature, which is followed by the data analysis.

Findings: The primary reasons for implementing the tax in European countries were anti-crisis measures. In contrast, in Poland, the main aim of taxing financial institutions was to secure additional sources of financing for budget expenditures as well as to increase and equalise the tax burdens of financial institutions towards society. The effectiveness of achieving this goal remains unclear due to the tax incidence mechanisms that were triggered immediately after the new regulations came into force.

Keywords: tax on certain financial institutions, bank tax, financial crisis, subprime.

Sugerowane cytowanie: Chodakowska, A. (2024). Podatek od niektórych instytucji finansowych – geneza, założenia a skutki fiskalne i gospodarcze. W: K. Marchewka-Bartkowiak i K. Waliszewski (red.), *Finanse wobec wyzwań Nowej Gospodarki* (s. 30–47). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-229-0/2>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

Wstęp

Podatek od niektórych instytucji finansowych jest jednym z najmłodszych obciążeń fiskalnych funkcjonujących w polskim systemie podatkowym. Wdrożona w 2016 roku danina miała na celu przede wszystkim zapewnić dodatkowe źródło środków budżetowych na realizację programów społecznych. Oprócz celu fiskalnego wskazano na konieczność zwiększenia udziału sektora finansowego w zasilaniu budżetu państwa i tym samym wyrównanie obciążeń podatkowych względem społeczeństwa, które wzrosły między innymi w wyniku podwyższenia stawek podstawowej i obniżonej podatku od towarów i usług o 1 punkt procentowy w 2011 roku. Relatywnie preferencyjne opodatkowanie sektora finansowego, wynikające między innymi ze zwolnienia przedmiotowego większości usług finansowych z VAT, i optymalizacje w zakresie podatku dochodowego dokonywane przez instytucje finansowe od lat budziły kontrowersje nie tylko w Polsce. Na arenie międzynarodowej dyskusja nad opodatkowaniem instytucji finansowych została zintensyfikowana wskutek kryzysu finansowego *subprime* lat 2007–2009. Konieczność dokapitalizowania z funduszy publicznych wielu instytucji finansowych, wzrost zadłużenia publicznego, a także negatywne konsekwencje gospodarcze i społeczne doprowadziły do opodatkowania sektora finansowego w wielu państwach Unii Europejskiej i poza nią.

Głównym celem rozdziału jest przedstawienie prawnych podstaw podatku od niektórych instytucji finansowych w Polsce i jego fiskalnych oraz gospodarczych skutków ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska przerzucalności podatków. Za cel szczegółowy obrano zidentyfikowanie i porównanie przyczyn opodatkowania sektora finansowego w Polsce i w innych państwach. W związku z tym rozdział podzielono na cztery części. W pierwszej z nich przeanalizowano przyczyny kryzysu *subprime* oraz jego konsekwencje dla budżetów państw. Kolejną część rozdziału poświęcono różnym formom podatku bankowego, jakie zaproponowano po 2009 roku, a także argumentom ku jego implementacji. Przedstawiono także problematykę wspólnotowego podatku od transakcji finansowych. W trzeciej części opisano podstawy prawne podatku od niektórych instytucji finansowych w Polsce, a w ostatniej – jego fiskalne i gospodarcze skutki.

2.1. Kryzys *subprime* – przyczyny i konsekwencje dla budżetów państw

Jednym z głównych powodów podjęcia prac nad opodatkowaniem sektora finansowego po 2009 roku był kryzys finansowy lat 2007–2009, nazywany kryzysem *subprime*, wskutek którego rządy wielu państw na świecie przekazały fundusze

publiczne instytucjom finansowym w celu ich ochrony przed utratą płynności finansowej, a nawet upadkiem. W literaturze przedmiotu podaje się wiele przyczyn, które doprowadziły do problemów instytucji finansowych, a w konsekwencji do wzrostu zadłużenia publicznego. Przede wszystkim wskazuje się na zbyt ekspansywną politykę monetarną Fed, która była pokłosiem wcześniejszego kryzysu *dot.com* z lat 1995–2001. Polityka ta doprowadziła do nadmiernego wzrostu popytu na kredyty hipoteczne i wzrostu cen nieruchomości (Razin i Rosefelde, 2011; Thlon, 2009). Dodatkowo złagodzone kryteria otrzymania kredytu prowadziły do wzrostu liczby kredytobiorców o wysokim ryzyku niewypłacalności. Kredyty przez nich zaciągane określano z kolei mianem *subprime*, co oznacza kredyty cechujące się brakiem wysokiej jakości (Hull, 2011). W miarę wzrostu cen nieruchomości kredyty *subprime* stawały się coraz bardziej atrakcyjnym i zyskownym celem inwestorów (Greenspan, 2010), zwłaszcza że wyniki pracowników instytucji finansowych przekładały się bezpośrednio na roczne premie wypłacane pod koniec roku kalendarzowego. W konsekwencji wielu traderów i menedżerów decydowało się na podejmowanie dodatkowego i coraz większego ryzyka inwestycyjnego, nie zwracając uwagi na rosnącą bankę spekulacyjną (Hull, 2011). Do przyczyn kryzysu zalicza się także luki prawne wykorzystywane do tworzenia innowacyjnych instrumentów pochodnych, których wartość nie była związana ze sferą realną (Artus i Virard, 2010). Procesy globalizacyjne umożliwiały ich nabywanie instytucjom z całego świata. W rezultacie skutki pęknięcia banki spekulacyjnej na amerykańskim rynku nieruchomości były odczuwalne na całym świecie (Ackermann, 2008).

Początek kryzysu *subprime* datuje się na 15 września 2008 roku, czyli dzień ogłoszenia upadku banku Lehman Brothers. Dwa lata później prezes Systemu Rezerwy Federalnej (Fed), Ben Bernanke oświadczył, że Lehman Brothers nie został uratowany, ponieważ nie był objęty nadzorem Fed, a żadna inna instytucja nie zdecydowała się go przejąć (Bernanke, 2010). W literaturze przedmiotu można jednak odnaleźć wcześniejsze sygnały zbliżającego się kryzysu, a także przykłady instytucji, które przetrwały dzięki finansowemu wsparciu z funduszy publicznych. Mishkin (2010) za pierwsze wydarzenie wskazujące na poważne zakłócenia w funkcjonowaniu rynku kredytowego uznał narastające problemy z płynnością banku BNP Paribas, który w sierpniu 2007 roku zamroził trzy fundusze rynku pieniężnego. Borio (2008) opisał sytuację małego niemieckiego banku IKB Deutsche Industriebank. Problemy płynnościowe tej instytucji finansowej pojawiły się w 2007 roku i były związane z brakiem możliwości przejęcia obowiązków własnej spółki specjalnego przeznaczenia. W efekcie bank otrzymał finansowe wsparcie w wysokości 3,5 mld euro od niemieckiego banku rządowego Kreditanstalt für Wiederaufbau oraz grupy banków zarówno z sektora publicznego, jak i prywatnego. Kolejnym bankiem, któremu groziła upadłość, był Bear Stearns. Bank ten jednak uznano za zbyt powiązany z innymi instytucjami, a także za zbyt duży, by mógł upaść. Konsekwencją tej konstatacji było zawarcie umowy między Fed a JP Morgan Chase.

Umowa polegała na wykupieniu Bear Stearns przez JP Morgan Chase, co nie było bezprecedensowe, ale jednocześnie obejmowała przejęcie przez Fed 30 mld dolarów „toksycznych” aktywów i wykorzystanie do tego środków publicznych, co zdecydowanie było zdarzeniem bez precedensu (Mishkin, 2010). Problemów na rynku międzybankowym doświadczył także bank inwestycyjny Merrill Lynch. Wynikały one między innymi z nadmiernego zaangażowania się tej instytucji w instrumenty finansowe cechujące się wysokim ryzykiem, których wartość dramatycznie spadła. Merrill Lynch jednak nie upadł dzięki włączeniu go do Bank of America. Działania mające na celu zniwelowanie ryzyka upadku kolejnych instytucji finansowych podjęto również wobec Goldman Sachs i Morgan Stanley. Tydzień po upadku Lehman Brothers Fed zobowiązał je bowiem do przekształcenia się w holding pod jego nadzorem (Levine, 2010).

Instytucje finansowe działające na terenie Polski nie zostały bezpośrednio dotknięte skutkami kryzysu *subprime* ani nie wymagały wsparcia z funduszy publicznych. Mimo to obniżenie zaufania na rynku międzybankowym doprowadziło do zmniejszenia akcji kredytowej, spadku liczby przeprowadzanych transakcji i spowolnienia gospodarczego, które skutkowały między innymi koniecznością wdrożenia dodatkowych norm ostrożnościowych, ale i wzrostem bezrobocia (NBP, 2009). Skutki kryzysu nie były zatem jedynie monetarne, lecz miały także wpływ na społeczeństwo.

2.2. Podatek bankowy – narzędzie antykryzysowe czy fiskalne?

Podatek bankowy nie jest nową koncepcją. Debata nad nim została rozpoczęta już przez Johna Maynarda Keynesa (1936), który zwrócił szczególną uwagę na konieczność ograniczenia baniek spekulacyjnych. Kolejnym zwolennikiem podatku od niektórych instytucji finansowych był James Tobin (1978), który postulował wdrożenie jednoprocentowego podatku od wszystkich transakcji walutowych przez różne rządy na świecie, by ograniczyć krótkoterminowe przepływy kapitału. Negatywne efekty zewnętrzne kryzysu finansowego lat 2007–2009 dla różnych obszarów gospodarki i społeczeństwa³¹, zadłużenie finansów publicznych oraz wcześniejsze relatywnie preferencyjne traktowanie sektora finansowego³² spowodowały podjęcie nowych prac nad opodatkowaniem tego sektora w wielu państwach na świecie. Liczne pro-

³¹ Wyrazem społecznego sprzeciwu wobec skutków kryzysu finansowego były wydarzenia i ruchy takie jak Occupy Wall Street.

³² Na przykład przez zwolnienie większości usług finansowych z VAT i optymalizacje w zakresie podatku dochodowego (Witkowski, 2017).

pozycje bardzo często zupełnie nowych wariantów podatków nakładanych na sektor finansowy miały na celu zwiększenie prawdopodobieństwa, że zachowanie osób w sektorze finansowym będzie uwzględniało długoterminowy interes społeczeństwa, przyczyni się do szerszego poczucia sprawiedliwości społecznej, a jednocześnie do redukcji deficytu budżetowego (Stiglitz, 2014).

Przełomowym wydarzeniem był szczyt w Pittsburgu w 2009 roku, na którym przywódcy G20 zwrócili się do Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW) o przygotowanie raportu na temat możliwych sposobów uczciwego i znacznego wkładu sektora finansowego w pokryciu kosztów wynikających z interwencji rządowych. W wyniku podjętych prac eksperci MFW zaproponowali dwie formy (Claessens i in., 2010):

- 1) „wkład na rzecz stabilności finansowej” (*financial stability contribution*) nałożony na wszystkie instytucje finansowe w celu zgromadzenia funduszy na pokrycie kosztów fiskalnych ewentualnego przyszłego wsparcia rządowego dla sektora;
- 2) podatek od działalności finansowej (*Financial Activities Tax – FAT*) jako kolejny pożądaný wkład sektora finansowego, nakładany na sumę zysków i wynagrodzeń instytucji finansowych.

Innym rozwiązaniem, które nie znalazło poparcia MFW (Claessens i in., 2010)³³, było wdrożenie podatku od transakcji finansowych (*Financial Transaction Tax – FTT*). Ta forma opodatkowania znalazła szczególne miejsce w europejskiej debacie nad przywróceniem równowagi budżetowej i zapewnieniem stabilności sektora finansowego. Prace podjęte przez Komisję Europejską były wyrazem zgodności z międzynarodowym konsensusem w zakresie zwiększenia zaangażowania sektora finansowego w kosztach kryzysu finansowego. W odróżnieniu od podatku od działalności finansowej zakres przedmiotowy opodatkowania we wspólnotowym podatku od transakcji finansowych ustalono na transakcje dotyczące instrumentów rynków kapitałowego i pieniężnego, jednostek lub udziałów w przedsiębiorstwach zbiorowego inwestowania oraz instrumentów pochodnych³⁴. Zaproponowany wspólnotowy podatek od transakcji finansowych miał zacząć obowiązywać od 1 stycznia 2014 roku. Jego celem było także dążenie do zapewnienia właściwego funkcjonowania jednolitego rynku poprzez zharmonizowanie tego typu podatków w państwach członkowskich. Komisja argumentowała, że brak jednolitych przepisów może prowadzić do arbitrażu podatkowego, braku opodatkowania bądź podwójnego opodatkowania transakcji finansowych (KE, 2011). Działania podjęte na szczeblu

³³ Na podstawie przeprowadzonych analiz stwierdzono, że podatek od działalności finansowej (FAT) będzie miał mniej zniekształcający wpływ na rynek aniżeli podatek od transakcji finansowych (FTT).

³⁴ Z zakresu opodatkowania wyłączono jednak transakcje z krajowymi bankami centralnymi oraz z Europejskim Bankiem Centralnym. Szczegółowe analizy nad wspólnotowym podatkiem od transakcji finansowych przeprowadziła między innymi Hybka (2013).

UE nie zakończyły się jednak porozumieniem, ponieważ ostatecznie zaledwie 10 państw członkowskich zadeklarowało zainteresowanie wdrożeniem wspólnotowego podatku od transakcji finansowych. Wśród przyczyn zniechęcających do uzgodnienia wspólnego prawa wymienia się przede wszystkim długie negocjacje, kontrowersje i potencjalne negatywne skutki podatku³⁵ oraz jego zaproponowaną konstrukcję, a także wcześniejsze wdrożenie podatku bankowego przez niektóre kraje UE (Piotrowski, 2017). Spośród państw, które samodzielnie zdecydowały się na implementację podatku bankowego w swoim systemie podatkowym na skutek kryzysu finansowego, część z nich jako podstawę opodatkowania wybrała wartość pasywów (na przykład Belgia, Cypr, Łotwa, Holandia, Niemcy, Portugalia, Słowacja, Szwecja, Wielka Brytania), a część wartość aktywów (na przykład Finlandia, Węgry, Polska) (Martysz i Bartlewski, 2018). Brak wspólnego rozwiązania skłonił naukowców do poszukiwania odpowiedzi, w jakim stopniu nowy podatek nakładany na sektor finansowy ma charakter antykryzysowy, a w jakim fiskalny (Piotrowski, 2017). W przypadku Polski wdrożenie podatku od niektórych instytucji finansowych nie było argumentowane koniecznością podejmowania działań antykryzysowych czy dążeniem do ograniczenia spekulacji finansowych. W uzasadnieniu do ustawy zapisano, że jej celem jest przede wszystkim pozyskanie nowego źródła finansowania wydatków publicznych, w szczególności wydatków przeznaczonych na cele społeczne. Drugą intencją ustawodawcy było zwiększenie udziału sektora finansowego w zasilaniu budżetu państwa i tym samym wyrównanie obciążeń podatkowych względem społeczeństwa, które wzrosły w wyniku podwyższenia stawek podatku od towarów i usług o 1 punkt procentowy. W uzasadnieniu wskazano też, że Polska była jednym z nielicznych państw Europy, który jak dotąd nie wdrożył w swoim systemie podatkowym podatku bankowego (Poselski projekt, 2015). Należy zatem stwierdzić, że w przypadku Polski nowy podatek z założenia miał charakter jedynie narzędzia fiskalnego.

2.3. Podstawy prawne podatku od niektórych instytucji finansowych w Polsce

Wprowadzony w Polsce 1 lutego 2016 roku podatek od niektórych instytucji finansowych zasila budżet państwa. Jako przedmiot opodatkowania przyjęto aktywa podmiotów, które są podatnikami podatku. Podstawa opodatkowania jest uzależniona od podatnika, co przedstawia tabela 2.1.

³⁵ Doświadczenia i skutki wprowadzenia podatku od transakcji finansowych jeszcze w XX wieku przeanalizował między innymi Piotrowski (2017).

Tabela 2.1. Podatnicy podatku od niektórych instytucji finansowych i podstawa opodatkowania

Podatnicy*	Podstawa opodatkowania ustalana na ostatni dzień miesiąca
Banki krajowe Oddziały banków zagranicznych Oddziały instytucji kredytowych	Nadwyżka sumy aktywów ponad 4 mld zł pomniejszona o: <ul style="list-style-type: none"> - wartość funduszy własnych - wartość dodatkowego wymogu w zakresie funduszy własnych - wartość aktywów nabytych od NBP stanowiących zabezpieczenie kredytu refinansowego udzielonego przez Narodowy Bank Polski - wartość aktywów w postaci skarbowych papierów wartościowych, papierów wartościowych ustawowo objętych gwarancją Skarbu Państwa i aktywów wynikających z transakcji odkupu - wartość aktywów w postaci nabytych przez podatnika obligacji emitowanych przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny lub podmiot zarządzający aktywami - wartość aktywów w postaci kredytów lub pożyczek udzielonych przez podatnika Bankowemu Funduszowi Gwarancyjnemu lub podmiotowi zarządzającemu aktywami
Banki zrzeszające	Nadwyżka sumy aktywów ponad 4 mld zł pomniejszona o: <ul style="list-style-type: none"> - wartość funduszy własnych - wartość dodatkowego wymogu w zakresie funduszy własnych - wartość środków finansowych zgromadzonych na wszystkich rachunkach zrzeszonych banków spółdzielczych - wartość aktywów nabytych od NBP stanowiących zabezpieczenie kredytu refinansowego udzielonego przez Narodowy Bank Polski - wartość aktywów w postaci skarbowych papierów wartościowych, papierów wartościowych ustawowo objętych gwarancją Skarbu Państwa i aktywów wynikających z transakcji odkupu - wartość aktywów w postaci nabytych przez podatnika obligacji emitowanych przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny lub podmiot zarządzający aktywami - wartość aktywów w postaci kredytów lub pożyczek udzielonych przez podatnika Bankowemu Funduszowi Gwarancyjnemu lub podmiotowi zarządzającemu aktywami
Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe	Nadwyżka sumy aktywów ponad 4 mld zł pomniejszona o: <ul style="list-style-type: none"> - wartość funduszy własnych - wartość aktywów w postaci skarbowych papierów wartościowych - wartość aktywów w postaci nabytych przez podatnika obligacji emitowanych przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny lub podmiot zarządzający aktywami - wartość aktywów w postaci kredytów lub pożyczek udzielonych przez podatnika Bankowemu Funduszowi Gwarancyjnemu lub podmiotowi zarządzającemu aktywami

cd. tab. 2.1

Podatnicy*	Podstawa opodatkowania ustalana na ostatni dzień miesiąca
Krajowe zakłady ubezpieczeń Krajowe zakłady reasekuracji Oddziały zagranicznych zakładów ubezpieczeń i zagranicznych zakładów reasekuracji Główne oddziały zagranicznych zakładów ubezpieczeń i zagranicznych zakładów reasekuracji	Nadwyżka sumy aktywów ponad 2 mld zł pomniejszona o: – wartość aktywów zgromadzonych w ramach umów o prowadzenie pracowniczych planów kapitałowych – wartość aktywów w postaci nabytych przez podatnika obligacji emitowanych przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny lub podmiot zarządzający aktywami – wartość aktywów w postaci kredytów lub pożyczek udzielonych przez podatnika Bankowemu Funduszowi Gwarancyjnemu lub podmiotowi zarządzającemu aktywami
Instytucje pożyczkowe	Nadwyżka sumy aktywów ponad 200 mln zł

* W rozumieniu odpowiednich ustaw.

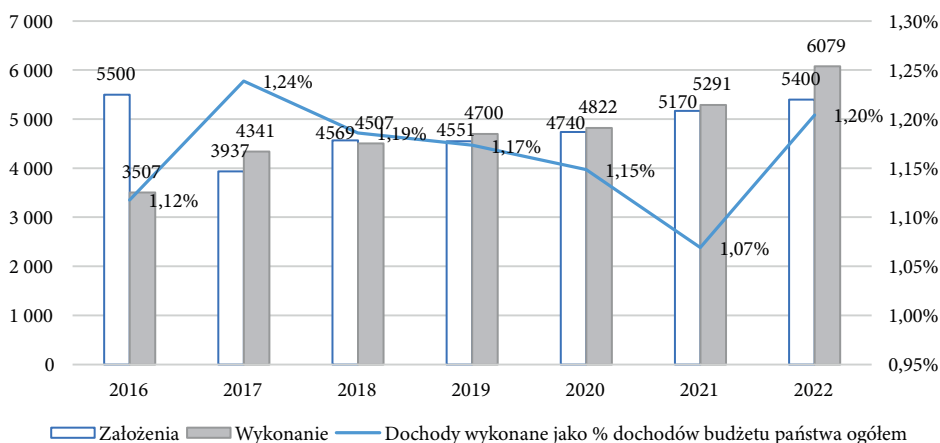
Źródło: na podstawie (Ustawa, 2016a).

Stawka podatku wynosi 0,0366% podstawy opodatkowania miesięcznie. Do obowiązków podatników należy obliczanie i wpłacanie podatku na rachunek właściwego urzędu skarbowego za miesięczne okresy rozliczeniowe do 25 dnia następnego miesiąca. Wiąże się to również ze składaniem naczelnikowi właściwego urzędu skarbowego deklaracji podatkowych według ustalonego wzoru (Rozporządzenie, 2023; Ustawa, 2016a) (FIN-1). Podatnicy, w przypadku których podstawa opodatkowania nie powoduje obowiązku podatkowego, nie składają deklaracji podatkowej o wysokości podatku. Ustawa przewiduje także zwolnienia i ulgi podatkowe, które obejmują banki państwowe, podatników, w stosunku do których Komisja Nadzoru Finansowego wydała określone w ustawie decyzje, podatników objętych wdrożonym planem naprawy, podatników objętych programem postępowania naprawczego oraz podatników objętych planem naprawczym.

Pierwszym okresem rozliczeniowym, za który podatnicy mieli dokonać obliczenia i wpłaty podatku oraz złożyć deklarację podatkową, był luty 2016 roku. W ustawie zapisano, że wprowadzenie podatku od niektórych instytucji finansowych nie może być przyczyną zmiany warunków usług finansowych i ubezpieczeniowych, których podstawą wykonywania były umowy zawarte przed dniem wejścia w życie ustawy (Ustawa, 2016a). Zapis ten był ważny z punktu widzenia argumentów stawianych przeciwko jego wdrożeniu, co zostanie szerzej przedstawione w kolejnej części rozdziału.

2.4. Fiskalne i gospodarcze skutki wdrożenia podatku od niektórych instytucji finansowych w Polsce

Analizę skutków wdrożenia podatku od niektórych instytucji finansowych w Polsce warto rozpocząć od przedstawienia planowanych i wykonanych dochodów budżetowych z tego tytułu. W ustawie budżetowej na 2016 rok szacowano, że dochody z tytułu podatku od niektórych instytucji finansowych w pierwszym roku obowiązywania podatku wyniosą 5,5 mld zł, co stanowiłoby 1,8% dochodów budżetu państwa. Po zakończeniu roku budżetowego okazało się jednak, że dochody wykonane wyniosły 3,5 mld zł (por. rysunek 2.1), tj. o około 36% mniej. W kolejnych latach szacowane wpływy z tytułu podatki od niektórych instytucji finansowych były bardziej zbliżone do wykonanych, z przewagą dochodów wykonanych nad planowanymi. Znaczenie fiskalne tego podatku można uznać jednak za relatywnie niewielkie, ponieważ oscylowało w przedziale od 1,12% do 1,24% dochodów budżetu państwa.

Rysunek 2.1. Planowane i wykonane dochody budżetowe z tytułu podatku od niektórych instytucji finansowych w latach 2016–2022 (w mln zł, ceny bieżące, lewa oś) oraz jako procent dochodów budżetu państwa ogółem (prawa oś)

Źródło: na podstawie ustaw budżetowych i sprawozdań z wykonania budżetu państwa z lat 2016–2022.

Dochody budżetowe z tytułu poszczególnych podatków w Polsce w latach 2016–2022, jako procent dochodów podatkowych ogółem, przedstawia tabela 2.2.

Znaczenie fiskalne wpływów pozyskanych z tytułu podatku od niektórych instytucji finansowych w porównaniu z dochodami z pozostałych podatków jest

Tabela 2.2. Wykonane wpływy z tytułu podatków w Polsce w latach 2016–2020 jako procent dochodów podatkowych budżetu państwa ogółem

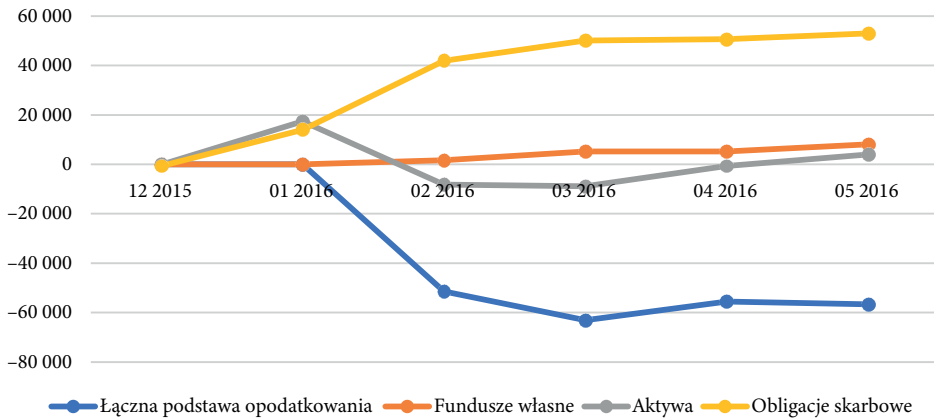
Nazwa podatku	2016 (%)	2017 (%)	2018 (%)	2019 (%)	2020 (%)	2021 (%)	2022 (%)
Podatek od towarów i usług	46,3	49,7	50,1	49,3	49,8	49,9	49,5
Podatek akcyzowy	24,1	21,7	20,6	19,7	19,4	17,5	17,1
Podatek dochodowy od osób fizycznych	17,7	16,7	17,0	17,8	17,2	17,0	14,6
Podatek dochodowy od osób prawnych	9,7	9,4	9,9	10,9	11,2	12,1	15,1
Podatek od niektórych instytucji finansowych	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,2	1,3
Podatek od gier	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,8
Podatek od wydobycia niektórych kopalin	0,5	0,6	0,5	0,4	0,5	0,9	0,8
Podatek od sprzedaży detalicznej	–	–	–	–	–	0,7	0,7
Podatki zniesione	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Podatek tonażowy	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Pozostałe dochody podatkowe	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródło: na podstawie sprawozdań z wykonania budżetu państwa za lata 2016–2020.

relatywnie małe. Niższe wpływy budżetowe zostały zrealizowane jedynie z tytułu podatku od gier, od wydobycia niektórych kopalin, tonażowego i pozostałych oraz, od 2021 roku, od podatku od sprzedaży detalicznej. Natomiast gdyby wpływy z podatku od niektórych instytucji finansowych osiągnęły zakładany w ustawie budżetowej na 2016 roku poziom, wówczas dochody te stanowiłyby 2,0% dochodów podatkowych ogółem.

Największa różnica między planowanymi a zrealizowanymi dochodami (por. rysunek 2.1) wystąpiła w 2016 roku i wynikała z trzech głównych przyczyn: optymalizacji podatkowej (stosowanej również w późniejszych okresach), postępowania naprawczego (PAP, 2016) i pośpiechu legislacyjnego (NIK, 2018).

Optymalizacja podatkowa w podatku od niektórych instytucji finansowych, stosowana nie tylko w 2016 roku, ale i w latach kolejnych, polega między innymi na obniżaniu wartości aktywów banku, zwykle pod koniec miesiąca, poprzez zwiększenie udziału obligacji skarbowych w portfelu (PAP, 2016). Celem takiej operacji jest obniżenie podstawy opodatkowania, gdyż obligacje skarbowe są z niej wyłączone. Według raportu Komisji Nadzoru Finansowego (KNF, 2018) od końca 2015 roku, czyli na miesiąc przed wejściem w życie ustawy, wartość obligacji w bilansach banków wzrosła o 45%. W tym samym czasie wolumen aktywów wzrósł o 11%, a wartość podstawy opodatkowania o 3%. Gwałtowny wzrost wartości obligacji skarbowych w portfelach banków wystąpił przede wszystkim na początku 2016 roku. W kolejnych miesiącach zaobserwowano stabilizację, lecz z trendem rosnącym. Wpływ poszczególnych składników na zmianę wielkości podstawy opodatkowania przedstawia rysunek 2.2.

Rysunek 2.2. Wpływ poszczególnych składników na zmianę wielkości podstawy opodatkowania (w mln zł)

Źródło: (KNF, 2016).

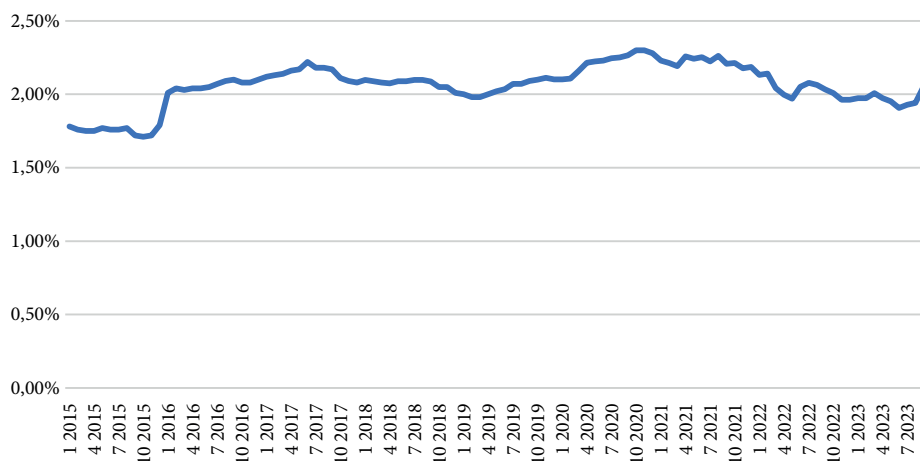
Kolejnym skutkiem wdrożenia podatku od niektórych instytucji finansowych było zastosowanie optymalizacji podatkowej przez banki z zagranicznych grup kapitałowych poprzez między innymi przeliczenie portfela kredytowego przed dniem ustalenia podstawy opodatkowania do oddziału znajdującego się za granicą (Szymański, 2016). W ten sposób podstawa opodatkowania oddziału banku działającego w Polsce ulega zmniejszeniu, co w konsekwencji prowadzi do obniżenia zobowiązania podatkowego na rzecz budżetu państwa. Według danych KNF spadek podstawy opodatkowania pod koniec 2016 roku w bankach zaangażowanych w kredyty mieszkaniowe indeksowane lub denominowane we franku szwajcarskim wynikał także z aprecjacji złotego względem wspomnianej waluty obcej (KNF, 2018).

Wśród przyczyn rozbieżności między planowanymi a osiągniętymi dochodami z podatku od niektórych instytucji finansowych Najwyższa Izba Kontroli (NIK, 2018) wskazała na pośpieszenie procedowaną ustawę. Jako powód wymieniono przede wszystkim chęć szybkiego pozyskania dodatkowych środków budżetowych na realizację wydatków społecznych oraz wzrost zaangażowania sektora finansowego w finansowaniu wydatków budżetowych.

Mimo wskazanych przyczyn rozbieżności pomiędzy planowanymi a wykonanymi dochodami budżetowymi z tytułu podatku od niektórych instytucji finansowych głównie w pierwszym roku jego obowiązywania budżet państwa od 2016 roku zyskał nowe źródło dochodów publicznych, co niewątpliwie ma swoje dobre konsekwencje fiskalne. Pozostaje pytanie, czy, a jeśli tak, to jakie konsekwencje gospodarcze wywołało wdrożenie podatku dla podmiotów inne niż budżet państwa i podatnicy formalni. Ustawodawca, chcąc zapobiec możliwości przeliczenia podatku na podmioty inne niż wskazane w ustawie jako podatnicy, przewidział w art. 14,

że podatek ten nie może być podstawą do zmiany umów zawartych przed dniem jego wdrożenia. Stąd też między innymi w komentarzu do ustawy wskazano, że jest to podatek bezpośredni, a jego ciężar ponoszą podatnicy formalnie wskazani w ustawie (A. Bogucki i S. Bogucki, 2022). Analiza mikroekonomiczna wdrożenia podatku pokazuje jednak, że zapis ten był nieskuteczny i oprócz opieszałości w procedowaniu ustawy wykazanej przez NIK można ustawodawcy zarzucić brak rozróżnienia podatnika formalnego i podmiotu, który poprzez zjawisko przerzucalności podatku może w konsekwencji odczuć rzeczywisty ekonomiczny ciężar zobowiązania podatkowego.

Z analiz przeprowadzonych przez Witkowskiego (2017) wynika, że zjawisko przerzucenia ekonomicznego ciężaru opodatkowania wystąpiło nawet z nadwyżką, co zaprzeczyło wcześniejszym przewidywaniom spadku rentowności banków na skutek wdrożenia podatku. Odnotowano bowiem znaczący wzrost wyniku z tytułu odsetek spowodowany zwiększeniem oprocentowania kredytów (poprzez wzrost marży) oraz zmniejszeniem oprocentowania depozytów³⁶, przy jednocześnie niezmiennych podstawowych stopach procentowych Narodowego Banku Polskiego. Średnią marżę kredytu hipotecznego w Polsce w okresie od stycznia 2015 roku do września 2023 roku przedstawia rysunek 2.3. Gwałtowny wzrost tego wskaźnika nastąpił na przełomie lat 2015 i 2016 – z poziomu 1,79% w grudniu 2015 roku do

Rysunek 2.3. Średnia marża kredytu hipotecznego w Polsce

Źródło: na podstawie raportów (AMRON-SARFiN, 2015–2023).

³⁶ Analiza wpływu obciążenia instytucji finansowych nowym podatkiem na ich wartość rynkową, zyski czy zmianę modeli biznesowych wykracza poza ramy niniejszego opracowania. Badania temu aspektowi poświęcili między innymi Chiorazzo i Milani (2011), Marszelewski (2016), Witkowski (2017), Pyka i Klimontowicz (2017) czy Raisová i in. (2020).

2,01% w 2016 roku, czyli właśnie w momencie wdrożenia podatku od niektórych instytucji finansowych. Wzrost marży o ponad 12% należy interpretować jako wysoki, nieobserwowany w żadnym innym momencie analizowanego okresu w takim stopniu.

W badaniach ankietowych prowadzonych przez Twarowską-Ratajczak (2018) respondenci³⁷ odpowiedzieli, że wzrost cen nastąpił także w przypadku opłat za wpłaty i wypłaty gotówki w placówce i bankomacie, kartę płatniczą, prowadzenie rachunku, przelewy czy usługi bankowości elektronicznej. Natomiast w przypadku zakładów ubezpieczeń i reasekuracji skutkiem wprowadzenia podatku był wzrost składek ubezpieczeniowych, przede wszystkim w obszarze nierentownych produktów, takich jak ubezpieczenia komunikacyjne (Marszelewski, 2016).

Niektóre instytucje finansowe dokonały również redukcji zatrudnienia, zamrożenia płac bądź ich obniżenia, uzasadniając je koniecznością obniżania kosztów wobec nowego obciążenia podatkowego (Kisiel, 2016).

Na podstawie zmian, które zaistniały tuż po wdrożeniu podatku od niektórych instytucji finansowych, należy zauważyć, że przerzucenie ekonomicznego ciężaru tego podatku z podatnika formalnego na inny podmiot, który stał się przez to podatnikiem rzeczywistym, nastąpiło w dwojaki sposób:

- c) przerzucenie „w tył”, czyli przeniesienie ekonomicznego ciężaru podatku na nabywców usług w wyniku podniesienia cen oferowanych usług finansowych,
- d) przerzucenie „w przód”, czyli przeniesienie ekonomicznego ciężaru podatku na dostawców kapitału w wyniku obniżenia oprocentowania depozytów oraz pracowników poprzez obniżenie wynagrodzenia.

Biorąc pod uwagę dynamikę wzrostu ubankowienia Polaków w latach 2010–2018 mierzoną między innymi za pomocą liczby rachunków bankowych na jednego mieszkańca czy też liczbę klientów aktywnie korzystających z bankowości przez internet (Karczewski, 2019), należy stwierdzić, że elastyczność popytu na usługi bankowe jest z roku na rok coraz mniejsza. Wynika to z tego, że klienci instytucji finansowych przyzwyczajeni do korzystania z tych usług niechętnie podejmują decyzję o powrocie do operowania jedynie tradycyjną gotówką i nieposiadania rachunku bankowego. W sytuacji relatywnie sztywnego popytu podatnik formalny będący stroną podaźową usług finansowych ma możliwość przerzucenia ekonomicznego ciężaru opodatkowania na stronę popytową, która będzie musiała zaakceptować wyższe koszty, o ile nie zrezygnuje z usług podatnika. Co więcej, postępująca cyfryzacja, pandemia COVID-19, a także wdrażanie coraz to nowszych rozwiązań wykorzystujących narzędzia sztucznej inteligencji przyczyniają się do pozytywnego zjawiska włączenia finansowego coraz większej liczby osób (Waliszewski, 2023), tym samym dalej usztywniając popyt na usługi finansowe.

³⁷ Klienci banków, instytucji kredytowych, zakładów ubezpieczeń, instytucji pożyczkowych.

Konieczność rozumienia mechanizmu przyczynowości podatków, nawet jeśli są one traktowane jako bezpośrednie, i oszacowania elastyczności popytu oraz podaży ma więc zasadnicze znaczenie w kształtowaniu systemu podatkowego. Instytucje finansowe, podwyższając opłaty i obniżając świadczenia, spowodowały przerzucenie ekonomicznego ciężaru zobowiązania podatkowego na inne podmioty – klientów oraz pracowników instytucji finansowych.

Podsumowanie

W wyniku kryzysu finansowego lat 2007–2009 rządy wielu państw na świecie przekazały fundusze publiczne instytucjom finansowym w celu ich ochrony przed utratą płynności finansowej, a nawet upadkiem. Doprowadziło to do powstania gospodarczych i społecznych negatywnych efektów zewnętrznych. Skutkiem było podjęcie międzynarodowej dyskusji na temat zwiększenia odpowiedzialności instytucji finansowych za powstałe straty i nałożenie nowych zobowiązań podatkowych na te podmioty w różnych państwach. Przesłanki do wprowadzenia podatku bankowego w Polsce nie były związane z koniecznością podejmowania działań antykryzysowych czy dążeniem do ograniczenia spekulacji finansowych. Głównym zamierzeniem ustawodawcy był bowiem cel fiskalny, którego realizacja miała się przyczynić do pozyskania dodatkowego źródła finansowania wydatków budżetowych, przede wszystkim o charakterze społecznym. Na podstawie przeprowadzonej analizy należy uznać, że cel ten został zrealizowany, ponieważ od 2016 roku budżet państwa jest regularnie zasilany przez wpływy z tytułu nowego podatku. Jednakże porównując je do dochodów budżetu państwa ogółem i dochodów podatkowych, znaczenie fiskalne podatku od niektórych instytucji finansowych należy uznać za niewielkie. Drugą przesłanką wskazywaną w projekcie ustawy było zwiększenie udziału instytucji finansowych w finansowaniu wydatków budżetu państwa. Skuteczność zrealizowania tego celu jest niejasna ze względu na mechanizmy przyczynowości podatku „w przód” i „w tył”, które zrealizowały się tuż po wejściu w życie nowych regulacji. Mimo stosowania różnych technik optymalizacji podatkowej zmierzających do obniżenia podstawy opodatkowania większość instytucji finansowych zdecydowała się na podniesienie marż, różnych opłat bankowych, składek ubezpieczeniowych oraz obniżenie oprocentowania depozytów. Działania te spowodowały, że część ekonomicznego ciężaru opodatkowania ponieśli klienci instytucji finansowych. Podmioty podlegające opodatkowaniu niejako wykorzystały częściowo nieelastyczny popyt klientów na kapitał (pożyczki i kredyty) oraz usługi finansowe, a także częściowo nieelastyczną podaż kapitału (depozyty). Wnioski NIK (2018) wskazujące na zbyt pośpiesznie procedowaną ustawę pozwalają stwierdzić, że ustawodawca najprawdopodobniej nie dokonał dokładnego oszacowania elastyczności popytu i podaży

przedmiotu opodatkowania. To działanie powinno zawsze poprzedzać wdrożenie danego podatku w celu uniknięcia przerzucenia ekonomicznego, rzeczywistego ciężaru podatkowego z podatnika formalnego na konsumenta.

Bibliografia

- Ackermann, J. (2008). The subprime crisis and its consequences. *Journal of Financial Stability*, 4, 329–337.
- AMRON-SARFiN. (2015). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2015. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- AMRON-SARFiN. (2016). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2016. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- AMRON-SARFiN. (2017). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2017. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- AMRON-SARFiN. (2018). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2018. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- AMRON-SARFiN. (2019). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2019. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- AMRON-SARFiN. (2019). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2019. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- AMRON-SARFiN. (2020). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2020. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- AMRON-SARFiN. (2021). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2021. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- AMRON-SARFiN. (2022). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2022. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- AMRON-SARFiN. (2023). Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych i cenach transakcyjnych nieruchomości, 4/2023. <https://www.amron.pl/strona.php?tytul=raporty-amron-sarfin>
- Artus, P. i Virard, M. P. (2010). *Wielki kryzys globalizacji*. Instytut Wydawniczy Książka i Praca.
- Bernanke, B. S. (2010). *Lessons from the failure of Lehman Brothers*. Przemowa wygłoszona na Testimony before the Committee on Financial Services, US House of Representatives.

- Bogucki, A. i Bogucki, S. (2022). *Podatek od niektórych instytucji finansowych: Komentarz*. Wolters Kluwer Polska.
- Borio, C. (2008). *The financial turmoil of 2007–?: A preliminary assessment and some policy considerations*. Bank for International Settlements Working Papers, 251, pp. 1–28. <https://www.bis.org/publ/work251.pdf>
- Chiorazzo, V. i Milani, C. (2011), The impact of taxation on bank profits: Evidence from EU banks. *Journal of Banking & Finance*, 35.
- Claessens, S., Keen, M. i Pazarbasioğlu, C. (2010). *Financial sector taxation. The IMF's report to the G-20 and background material*. International Monetary Fund.
- Greenspan, A. (2010, wiosna). *The crisis*. Brookings Paper on Economic Activity. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2010/03/2010a_bpea_greenspan.pdf
- Hull, J. C. (2011). *Zarządzanie ryzykiem instytucji finansowych*. Wydawnictwa Profesjonalne PWN.
- Hybka, M. M. (2013). Podatek od transakcji finansowych – dyskusyjny instrument przeciwdziałania spekulacjom rynkowym. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 62, 59–68.
- Karczewski, P. (2019). Analiza poziomu ubankowienia społeczeństwa w Polsce w kontekście rozwoju bankowości internetowej i mobilnej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie*, 34, 70–80.
- KE (Komisja Europejska). (2011). Dyrektywa Rady w sprawie wspólnego systemu podatku od transakcji finansowych i zmieniająca dyrektywę 2008/7/WE. Wniosek. KOM(2011) 594 wersja ostateczna/2.
- Keynes, J. M. (1936, maj). General theory of employment, interest rates and money. *Economica. New Series*, 3, 10, 115–132.
- Kisiel, M. (2016). *Stres i rosnąca presja – bankowcy o swojej pracy*. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Stres-i-rosnaca-presja-bankowcy-o-swojej-pracy-RAPORT-7355846.html>
- KNF (Komisja Nadzoru Finansowego). (2016, lipiec). Syntetyczna informacja na temat wpływu podatku od niektórych instytucji finansowych na sytuację banków komercyjnych. https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/info_nt_wplywu_podatku_od_niektorych_instytucji_finansowych_na_syt_bankow_47509_56228.pdf
- KNF (Komisja Nadzoru Finansowego). (2018, wrzesień). Syntetyczna informacja na temat wpływu podatku od niektórych instytucji finansowych na sytuację banków komercyjnych. https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Podatek_bankowy_2018r_62894.pdf
- Levine, R. (2010). *The governance of financial regulation: Reform lessons from the recent crisis*. BIS Working Papers, 329, 1–24. <https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2011/res2/pdf/rl.pdf>
- Marszelewski, M. (2016). Wpływ ustawy o podatku od niektórych instytucji finansowych na rynek ubezpieczeniowy. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 1(17).
- Martysz, C. B. i Bartlewski, B. (2018). Podatek bankowy – koncepcja europejska i studium przypadków wybranych krajów UE. *Studia BAS*, 1(53), 101–133.
- Mishkin, F. (2010). *Over the cliff: From the subprime to the global financial crisis*. NBER Working Paper Series 16609, 2, pp. 2–3. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w16609/w16609.pdf

- NIK (Najwyższa Izba Kontroli). (2018). *Pobór podatku od instytucji finansowych. Informacja o wynikach kontroli*. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,16802,vp,19358.pdf>
- NBP. (2009). *Raport roczny 2009*. https://nbp.pl/wp-content/uploads/2022/11/raport_2009.pdf
- PAP. (2016, 12 lipca). *Banki zapłaciły dotąd ponad miliard złotych podatku bankowego*. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Banki-zaplacily-dotad-ponad-miliard-zlotych-podatku-bankowego-3558401.html>
- Piotrowski, J. (2017). Podatek od transakcji finansowych. Dylemat wyboru między rozwiązaniem fiskalnym a antykrzysowym. *Unia Europejska.pl*, 3(244), 26–36.
- Poselski projekt ustawy o podatku od niektórych instytucji finansowych. (2015). Druk 75. <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=75>
- Pyka, A. i Klimontowicz, M. (2017). Przesłanki zmian modeli biznesowych banków ze szczególnym uwzględnieniem podatku od niektórych instytucji finansowych oraz wymogów kapitałowych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, sectio H, 51(1).
- Raisová, M., Regásková, M. i Lazányi, K. (2020). The financial transaction tax: An ANOVA assessment of selected EU countries. *Equilibrium: Quarterly Journal Of Economics And Economic Policy*, 15(1).
- Razin, A. i Rosefielde, S. (2011). *Currency and financial crises of the 1990s and 2000s*. NBER Working Paper Series, 16754, pp. 1–36. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w16754/w16754.pdf
- Rozporządzenie. (2023). Rozporządzenie Ministra Finansów z 27 stycznia 2023 r. w sprawie wzoru deklaracji w sprawie podatku od niektórych instytucji finansowych (Dz.U. z 2023 r., poz. 209).
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2016 r. <http://tinyurl.com/yc2j7u4w>
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2017 r. <http://tinyurl.com/yhpcwyzh>
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r. <https://www.gov.pl/web/finanse/sprawozdanie-roczne-za-2018>
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2019 r. <https://www.gov.pl/web/finanse/sprawozdanie-roczne-za-2019-rok>
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 r. <https://www.gov.pl/web/finanse/sprawozdanie-roczne-za-2020-rok>
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2021 r. <https://www.gov.pl/web/finanse/sprawozdanie-roczne-za-2021>
- Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2022 r. <https://www.gov.pl/web/finanse/sprawozdanie-roczne-za-2022-rok>
- Stiglitz, J. E. (2014). *Reforming taxation to promote growth and equity*. The Roosevelt Institute. White Paper.
- Szymański, D. (2016). *5,5 mld zł z podatku bankowego? Nic z tego. Oto jak banki przechrzyły min. Szalamachę*. <https://businessinsider.com.pl/finanse/podatek-bankowy-nizsze-wplywy/jz3cjqx>
- Thlon, M. (2009). Proces sekurytyzacji aktywów w kontekście kryzysu na rynku kredytów subprime. *e-Finanse*, 2.

- Tobin, J. (1978). A proposal for international monetary reform. *Eastern Economic Journal*, 4(3–4), 153–159.
- Twarowska-Ratajczak, M. (2018). Przerzucalność podatku od niektórych instytucji finansowych – skutki wprowadzenia podatku dla klientów instytucji finansowych w Polsce. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 363.
- Ustawa. (2016a). Ustawa z 15 stycznia 2016 r. o podatku od niektórych instytucji finansowych (Dz.U. z 2016 r., poz. 68. ze zm.).
- Ustawa. (2016b). Ustawa budżetowa na rok 2016 z 25 lutego 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 278).
- Ustawa. (2017). Ustawa budżetowa na rok 2017 z dnia 16 grudnia 2016 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 108).
- Ustawa. (2018a). Ustawa budżetowa na rok 2018 z dnia 11 stycznia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r., poz. 291).
- Ustawa. (2018b). Ustawa z 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz.U. z 2018 r., poz. 2215).
- Ustawa. (2019). Ustawa budżetowa na rok 2019 z dnia 16 stycznia 2019 r. (Dz.U. z 2019 r., poz. 198).
- Ustawa. (2020). Ustawa budżetowa na rok 2020 z dnia 14 lutego 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 571).
- Ustawa. (2021). Ustawa budżetowa na rok 2021 z dnia 20 stycznia 2021 r. (Dz.U. z 2021 r., poz. 190).
- Ustawa. (2022). Ustawa budżetowa na rok 2022 z dnia 17 grudnia 2021 r. (Dz.U. z 2022 r., poz. 270).
- Waliszewski, K. (2023). Socio-economic determinants of financial inclusion in Central and Eastern Europe during the COVID-19 pandemic. *Przegląd Wschodnioeuropejski. Ekonomia*, 14(1), 25–41.
- Witkowski, P. (2017). Wpływ podatku od niektórych instytucji finansowych na wartość rynkową banków komercyjnych w Polsce. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 3(87), 189–201.